

Bir Ortak Duyuş Biçimi Olarak Mizahın Anlamlandırılmasında Tarihsel ve Dilsel Etkenler

DOÇ. DR. MELTEM EKTİ*

Öz

Mizah konusunda günümüze gelinceye değin birçok çalışma yapılmış, bu kavram folklorik, mitolojik ya da tarihsel açıdan yeterince irdelenmiştir. Genel olarak tanımlardan hareketle şu çıkarım yapılabilir: Mizah hem insana özgü bir eylem hem de bu bağlamda olaylara eğlenceyle bakma yetisidir. Aynı zamanda bir etkiye tepki şekli olarak bireylere ve toplumlara göre değişkenlik göstermektedir. Bireysel farklılıklar yanında toplumsal farklılıklar mizah algısını ve dışa vurumunu etkilemektedir. Doğal olarak bu farklılıklar milletlerin tarih, dil, kültür, bellek algısı, edebiyat, eğitim vb. birçok anlayışından ve toplumsal olgularının değişkenliklerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu olgular, mizah ögesinin içeriği gibi kullanım biçimini ve uygulama alanlarını da belirlemektedir. Ayrıca her ne kadar mizah toplumlara göre farklılık gösterse de mizahın son aşamada vargısı ortaktır. Bu vargı gülme eylemiyle somutluk kazanır. Gülme sonuç odaklı bir eylem olsa da neye gülmüdüğü oldukça önemlidir. Buradaki tercihte rol oynayan etken ise yine dilsel dünyaların ve kültürel kimliklerin farklılıkları ve gülünen şeyin anlatım türü ve biçimidir. Bu aşamada, önemi tartışılmaz olan dolaylı bir biçimde toplumun mizahi yatkinliğini gösteren başka bir etken ortaya çıkmaktadır. Bu da ilgili dilin ve dili destekleyici unsurların mizaha yatkin olup olmadığıdır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı "ortak duyuş" olarak görülen mizahın "ortaklık" algısına dikkat çekmek ve farklı bakış açılarını bu ortaklık ile ilişkilendirerek değerlendirmektir. Bunun yanında bir dolayım olarak dilin mizaha elverişliliği, kültürel farklılığın mizaha etkisi ve bunlardan hareketle mizahın evrensel kodlar üzerinde ne oranda etkili olduğunu anlamaya çalışmaktır. Bu yazıda, Türk ve Alman toplumlarında farklı dönemlerde mizah algısındaki değişim üzerinde durulmuş, her iki toplumun dilinin mizah yatkinliği yapı ve içerik açısından karşılaştırılmış, mizahın ya da gülmecenin içeriğini oluşturan temel izlekler belirlenerek kendi bağlamlarında (Türk ve Alman kültürleri) değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Mizah, gülmece, beden dili, dil, ortak duyuş

HISTORICAL AND LINGUISTIC FACTORS IN MAKING SENSE OF HUMOR AS A COMMON SENSE

Abstract

Many studies have been done on humor until today, and the concept has been adequately examined from a folkloric, mythological or historical perspective. Based on general definitions, the

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, meltemc@hacettepe.edu.tr, orcid: 0000-0002-8353-1397.

following conclusion can be made immediately: Humor is both an action specific to humans and the ability to look at events with fun. At the same time, as a form of reaction to an effect, it varies according to individuals and societies. In addition to individual differences, social differences affect the perception and expression of humor. Naturally, these differences between nations; history, language, culture, memory perception, literature, education, etc. It arises from many understandings and the variability of social facts. These facts determine the content of the humor element as well as the way it is used and its application areas. Although humor varies according to societies, the final conclusion of humor is common. This conclusion becomes concrete with the act of laughing. Although laughing is a result-oriented action, what one laughs at is also very important. The factors that play a role in the choice here are the differences of linguistic worlds and cultural identities and the type and form of expression of the thing being laughed at. At this stage, another factor that shows the humorous predisposition of the society emerges. This is whether the relevant language and the supporting elements of the language are prone to humor.

The main problematic of this study is to comprehend the "commonality" feature of humor, which is seen as "common sense". In addition to this, the suitability of language for humor as a mediation, the effect of cultural differences on humor and the extent to which humor is effective on universal codes are tried to be understood. The change in the perception of humor in Turkish and German societies in different periods has been focused on, the humor tendency of the language of both societies has been compared structurally and contextually, the basic themes that constitute the content of humor or laughter have been determined and evaluated in their own contexts (Turkish and German cultures).

Keywords: Humor, funny, body language, language, common sense

GİRİŞ

Bilindiği gibi folklor araştırmalarında temel göndermelerden biri olan Mikhail Bakhtin'in halk kültürü içerikli çalışmalarında karşımıza çıkan karnaval kültürünü somutlaştırmak amacıyla kullandığı temel unsur gülmecedir. Dolayısıyla Bakhtin'in özellikle Rabelais ve Dünyası adlı kitabında mizahı ve gülmece unsurunu ya da bir eylem olarak "gülmek" edimini çalışmasının merkezine yerleştirdiği görülmektedir (2019). Onun çalışmalarında gülmek ya da mizah çift değerlidir. Bakhtin söz konusu çalışmasında mizah ya da gülme olgusunun yalnızca Ortaçağ Batı kültüründe halk imgelemindeki karşılıkları ve bunların işlevlerini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda mizahın yani gülmecenin evrensel değerlerini belirler. Öyleyse Bakhtin'in çalışmalarında olduğu kadar mizah ya da gülmece konusunda yapılacak her türlü çalışmada öncelikle mizahın kavramsal alanını anlamak, anlambilimsel bir perspektiften konumlandırıp, ayırıcı özelliklerini ortaya koymak bir zorunluluktur. Buna göre kısaca mizahın neyi içerdiğini yeterince kavramak amacıyla birçok göstergebilimcinin yaptığı gibi sözlük tanımlamalarına kısaca göz atmak gereklidir.

Mizahın tanımı ve mizah ile ilgili anlayışın, toplumsal ve bireysel farklılıklara bağlı olarak değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Sözlüksel alanı ve kavramsal alanı içerisinde şaka, latife yapma anlamına gelen ve dilimize Arapçadan geçen (Devellioğlu 2010:732) söz konusu kelimenin

eş anlamılısı, güncel Türk Dil Kurumu sözlüğünde “gülmece” olarak belirtilmektedir. Sözcük, dilbilimin dışına taşarak Descartes, Hobbes, Twain, Platon, Freud gibi düşünürlerin çalışmaları yanında psikoloji, sağlık bilimleri ve halkbilimi gibi birçok disiplinin sorgulama nesnesini oluşturur. Klasik tanımlamalara göre mizah gerçek yaşamda olup bitenlerin gülünç yanlarını ve ilk bakışta görülmeyen yönlerini fark ettiren, bunlar üzerinde insanları düşünmeye çağıran, düşündürürken güldüren bir sanat olarak tanımlanmaktadır (Yardımcı 2010). Bu tanımlama Bakhtin’in sözünü ettiğimiz çalışmasında tanımladığı biçimiyle mizahın ya da güldürünün çift değerli özelliğini desteklemektedir. Mizah ya da gülmece; güldürürken düşündüren, Bakhtin’in anlatımıyla ciddi bir bildiri aktarmaya olanak sağlayan bir dolayımıdır. Güldürürken düşündürme özelliğinden kaynaklı espri olarak da tanımlanan söz konusu dolayım, kültürün değişik ifade araçlarına göre değişik türlerde ve tiplerde karşımıza çıkabilmektedir.

Mizahın yönelik olduğu temel eleştiri nesnesini oluşturan gelenekler; toplum, yönetimler vb. birçok konu algıya göre değişkenlik göstereceğinden yarattığı etki (yergi, güldürme, alay) de farklı olabilmektedir. Öyleyse mizahın sadece güldürmediği, her gülünen şeyin de mizah olmadığı açıktır; gülme bir refleks, mizah ise bu refleksi ortaya çıkararak bir kültürdür ya da kültürün dışavurumudur denebilir (Öngören 1983). Dolayısıyla mizah ortak duyuş biçimi olarak toplumların kültürel birikimlerine göre değişkenlik göstermektedir (Kuşkusuz mizah algısı bireylere göre de değişebilir). Belirtilmesi gereken diğer bir unsur ise kültürün de aynı zamanda mizahın ve gülünen ya da düşündüren esprinin çatısını oluşturmasıdır.

Kısacası, ilgili çalışmada ortak duyuş olarak görülen mizahı salt dilsel bir olguya indirgemeden “ortaklık” özelliğini yansıtan kültürel arka planını dikkate alarak içeriğin biçimi belirlediği kadar, biçimin de içeriği nasıl belirlediği üzerinde bir dizi belirleme yapılacaktır.

1. “GÜLME”, “MİZAH” VE “KÜLTÜR” ORTAK DUYUŞ İLİŞKİSİ

Değişik dönemlerde mizah algısı olumlu ya da olumsuz olmuştur. Alman toplumunda çoğunlukla ilk etapta olumsuz karşılanan mizah, Türk toplumunda daha olumlu (ılımlı) algılanmıştır. Kültürel olarak her toplum ona farklı işlevler yüklemiştir: kendini geliştirme, benliğini zenginleştirme, başkalarını eğlendirme, olumsuzlukları yok etme ya da yerme vb. gibi. Bergson’un vurguladığı gibi bir toplumun kendi içinde hatta toplumsal perspektifinde bu işlevler hemen kendini göstermektedir (2015).

Böyle bir tanımdan şu çıkarım hemen yapılabilir: Gülmece ve mizah bir iletişim biçimidir, bilişsel bir işleyişi vardır, gülme eylemi bu sürecin sonunda ortaya çıkar. Bir diğer anlatımla mizah, Monro’nun da belirttiği gibi içsel bir dışa vurum biçimidir (1951, ss. 20-34). Aslında bu içsel dışa vurum ve sürecin bilişsel işlevi ortak duyuşun şu ya da bu bağlamda yinelenmesine (dışa vurumuna) veya değişimine kapı aralamaktadır. Bu değişimin niteliğini Aktulum’un atasözlerinde ortak duyuşla ilgili vermiş olduğu tanım, açıklar niteliktedir: “ortak duyuş basmakalıplaşmış yapıların olduğu gibi yinelenmesi değildir” .... “yeni koşullarda yineleme, uyarılma onlara devingenlik kazandırmanın en etkili yoludur.” (2021, s. 78).

Bir diğer anlatımla mizah ve gülme aynı kökten yani kültürden beslense de gülmenin “farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir refleks.” (Kahya, 2018, s. 1020) olması nedeniyle işlevleri

farklılaşabilmektedir. Burada bizi ilgilendiren, mizahın bireysel değil ortak duyuya dönük tarafıdır. Çünkü ortak duyuyu üzerinden gidildiğinde mizah ya da gülmece bir dizgenin parçası olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bu anlamda kültürü belirleyen bir dizi basmakalıp ortak duyudan hareketle mizahın kapsamını kavrarız. Gardt'ın da kültür tanımında belirtmiş olduğu gibi bu anlamda mizah bir dünya görüşünün temsilidir ve bu görüşün davranış biçimini yansıtmaktadır (2001). Bunların değiştirilemeyeceği, mizahın bir basmakalıplaşmış arka plana sahip olduğunu göstermektedir. Devingenliğini ise ancak yineleme etkenine bağlı olarak belli eder; yineleme ise ortak duyuyu ortak kılan ayırıcı özelliklerin farklı bağlamlara uyarlanmasına bağlıdır. Hiç kimsenin kültürsüz olamayacağını söyleyen Demorgon ve Molz'un ifadesine koşut biçimde söylersek nasıl ki her birey dış dünyayı kendi iç ya da algı dünyasına uyarlayıp birden fazla kültürü özümseyebiliyorsa her toplum şu ya da bu yolla gerçekliği kendince özümseyip dönüştürebilmektedir (Demorgon, J., Molz, M. 1996, ss. 43-60). Böyle bir özümseme bir dolayım olarak mizah aracılığıyla gerçekleşir. Toplum sıklıkla gülme edimiyle gerçeklik karşısındaki tepkisini aktifleştirir. Bakhtin'in gülmeye yüklediği işlevlerden biri de budur.

Birey yanında toplum da tepkisini farklı yollarla dışa vurur. Dil ya da Freud'un anlatımıyla oyun, Bakhtin'in vurguladığı gibi gülmenin vb. bu bağlamda değerlendirildiğinde insanın kendi iç dramını ifade etmesinin en etkili araçlarından biri olduğu söylenebilir. Böyle bir ifade biçimi, basmakalıplaşmış özellikleri yinelediği sürece kültürleşir. Kişinin içsel dramını dışa vurma yollarından biri de davranışlarında kendini gösterir. Beden dili işte bu davranışa bağlı olarak devreye girer. Buradan her ne kadar beden dilinin önce toplumsal niteliğe sahip olduğu şeklinde bir algı oluşsa da anlamı kültüre göre farklılık göstermeyen evrensel nitelikte olabildiği de unutulmamalıdır. Her iki durum mizahın içeriğine ve uygulanma şekline yansımakla birlikte, kişinin olduğu kadar toplumun da şu ya da bu gerçeklik karşısında tepkisini açıklar. Bu ortak duyuyu oluşturan, bu duyusun uyarlanmasını ya da değişkenliğini sağlayan unsurlar; mizahın sadece bir şaka, güldürme değil belli fikirleri ifade edip, aynı zamanda eleştiren, bu çerçevede gündeme gelen fikirlerin dış dünya ile ortaklığını veya çatıştığını gösteren bir anlatım biçimi olduğunu ispatlar. Bu ifade biçimi mizahın ayrıca kültürel bir edim (Çoştu 2020, ss. 135-154) olduğunu göstermektedir. Bu edim (bilindiği gibi Vladimir Propp edim yerine işlev terimini tercih etmektedir) Eker'in de belirtmiş olduğu üzere mizahın etkili ögesidir (2014). Burada vurgulanması gereken diğer unsur ise mizah eyleminin bileşenlerinin her zaman mutluluğu veya olumsuzluğu simgelemediği, pratikte görüldüğü üzere bir dizi yergisel unsur içerdiği (Öğüt Eker 2014, s. 55). Genel anlamda tanımlardan hareketle bunun, bir nevi edebi nitelikteki durumun toplumsal özellikleri de yansıtır nitelikte olduğu unutulmamalıdır.

Etki sürecinde kültürel kimliğin yanında etkili olan diğer bir unsur, kültürün dilinin mizaha yatkın olup olmadığıdır. Bir toplumda mizah unsuru olabilecek birçok kültürel öğeyi (yaşam biçiminden kesitler gibi) dillendirmenin en etkili yolu doğal olarak dilin kendisidir: dilin ritmi, yapısı, biçimsel ve içeriksel donanımı, biçimsel kullanımı, retorik söz bilimsel zenginliği ve özelliği vb. önem taşımaktadır. Öyleyse burada mizahi kullanımını olası kılan Driessen'in de belirttiği üzere dil dizgesinin (bir başka anlatımla dilin üretici potansiyelinin) devreye sokulmasının yanında bu dizgeye etki eden kültürel arka plandır (1999). Bir dilsel fenomen olarak ele alındığında mizah,

iletişim kurma sürecinde bir taşıyıcı yani iletinin yanında bir kültürel bağ kurma yoludur. Burada aktarma işlemi, gülmece yoluyla yazılı olduğu kadar sözel yoldan gerçekleştirilir. Aynı zamanda bu aktarma işlemi sırasında yoğun olarak yan dilsel (İng. paralinguage) unsurlar devreye sokulur. Örneğin beden dili bu unsurlardan biridir. Mizah dili sıklıkla yerleşik normlardan sapmaktır. Çünkü amaçlanan, görünürde eğlendirmektir. Yani güldürmektir. Bunu yaparken değişik deyimler, retorik öğeler ve sözcük kullanımı, biçimle oynama gibi dille özgürce oynama seçenekleri vardır. Ancak bir kez daha anımsatalım ki tüm bu dilsel ve söylemsel taktiklere başvurulurken andığımız işleve (eğlendirmek, güldürmek) ikinci bir boyut eklenir: Düşündürmek.

İşte bu aşamada söz konusu kullanımların Türk ve Alman toplumlarında nasıl somutluk kazandığı üzerinde durmamız uygun olacaktır.

1.1 Türk Toplumunda Mizahın Anlamlandırılmasında Mizahın Tarihinin ve Dilinin Etkisi

Her toplumda döneme göre mizahın uygulanış biçimi farklılaşabilmektedir. Örneğin Türk toplumunda Anadolu, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi mizahı ve Cumhuriyet Dönemi öncesi Anadolu mizahı biçiminde ayrılabilir (Özcan 2002, s. 21 aktaran Yardımcı 2010). Kimileri ise tematik ayrımları tercih etmektedir. Örneğin Aziz Nesin siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmelere koşut olarak mizahın dönemlerini Eski Türk mizahı dönemi, Nasrettin Hoca dönemi; Divan edebiyatı ve Halk edebiyatında mizah, II. Meşrutiyet dönemi ve son dönem olarak ayırmıştır (Özcan 2002, s.20). Keloğlan masalları ve Nasreddin Hoca fıkraları Selçuklu dönemi mizah örnekleridir. Bir dizi toplumsal olay, söz konusu dönemselleştirmeyi etkilemektedir. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı döneme bakıldığında Haçlı savaşlarının, Moğol saldırılarının olduğu, Anadolu'da tasavvufun geliştiği görülmektedir. Bu nedenle birçok mutasavvıf gerek söz gerekse şiirleriyle sıkıntılı bir süreç geçiren halka manevi anlamda destek olmaya çalışmıştır. Ancak mizahın içeriği yalnızca toplumsal olaylarla açıklanmaz. Mizah içeren folklorik anlatılar dokunsallık işleviyle de karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkraları işlevsel olarak, dokunsallıkla ilişkili bir içsel dinginlik yaratma yanında ahlaki bir işlevle doğru ya da yanlış davranış biçimlerini eleştirmeye yönelik anlatılardır. Zaten fıkraların gerek dokunsallık işlevi gerekse mesajların evrensel özellikleri her dönemde geçerliliğini sürdürmektedir (Bkz. K. Aktulum, Folklor ve Metinlerarasılık). Dilsel ve içeriksel olarak içerdiği evrensel özellikler biçimsel düzlemde yine kendine özgü ayırıcı bir özellikte karşımıza çıkmaktadır. Bir başka anlatımla Nasreddin Hoca fıkralarının toplumun ötesine geçmesinde, evrensel nitelik kazanmasında birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin yanında beden dilinin kullanımı bir üst dil olarak Nasreddin Hoca fıkralarına evrenselliği kazandıran bir diğer özelliktir denebilir. Gerçekten de fıkralarda kullanılan jestlerin, mimiklerin, el hareketlerinin yergi uçlu, güçlü bir mizah içeren arkasında bir alay düşüncesinin eksik olmadığı çok biçimli söylemini anlama/ma boyutunda (Bakhtin'in söylediği gibi) oldukça etkili olmaktadır. Benzer özellikleri Keloğlan masallarında da buluruz. Keloğlan masalları kendi ayırıcı özellikleri ile Nasreddin Hoca gibi halkı temsil eden bir tip (bir toplumu temsil eden ortak özellikleri içeren) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tipsellik şu biçimde özetlenir: "Keloğlan Türk insanının zekâsını, aklını, başarısını, azmini, şansını ve saflığını" en güzel şekliyle kendi içinde toplayan kişidir. "Halkın özlem ve arzusuna bağlı olarak güce, otoriteye karşı -mizah unsurundan da yararlanarak- aklını (bazen şansını da yardım eder)

kullanarak zafere ulaşır...". Aynı zamanda Keloğlan da "mizahi" yapısıyla toplumun yanlışlarını, olumlu ya da olumsuz davranışlarını bazen tuhaf bazen de eğlendirici bir şekilde aktarmaktadır (Şimşek 2017, s. 53, Şanlı 2009). Gerek özgün metinlerinde gerekse sinema uyarlamalarında işlenen haksızlık veya aldatılma, saflık (buna karşın keskin zekâ) vb. konular ve bunların işleniş biçimi yerelliğin ötesinde evrenselliği somutlaştıran birkaç özelliiktir. Bu özellikler her defasında mizah ya da güldürü dolayısıyla yan yana işlenmektedir. Ayrıca Keloğlan'ın söyleminin ayrılmaz bir parçası olan, ifadelerinde dilin ritmik kullanımındaki bedensel hareketler kendi içinde ayrı bir dil yani ifade biçimi oluşturmaktadır. Bu birkaç özellik ortak duyuşça içselleştirilmiş ve bu hâliyle tekrarlanmış ve tekrarlanmaktadır. Benzer biçimde Türk kültüründe Pişekâr, Kavuklu, Karagöz ve Hacivat gibi Halk ve Divan Edebiyatı Osmanlı Dönemi mizahını temsil eden tipler yapı özellikleriyle de karşımıza çıkmaktadırlar (Öngören 1998, s.51-52). Önce sözlülük matbaanın icadından etkilenmiş, düzensizlik düşüncesinin yerini düzen almaya başlamış ve mizahın dayandığı ölçütlerle birlikte algı ve ortak duyuş temsilleri de doğal olarak farklılaşmaya başlamıştır. Buna Batının mizah anlayışı eklendiğinde geleneksel mizahın yerleşik biçimlerinin etkilendiği, sıradanlaştığı görülmektedir (Öğter Eker 2009, s. 103). Gerçekten de yeni harflerin kabulü ile birlikte Serbest Fırkanın kurulması sonucu Cumhuriyet Dönemi'nde farklı bir mizah anlayışı belirmiş ve bu yeni mizah anlayışını temsil eden yayınlar ortaya çıkmıştır (Nesin 2001, s. 55). 60'lı ve 70'li yıllar Türkiye'de mizahın en durgun devridir. 70'li ve 80'li yıllarda bir mizah dergisi olan Gırgır Dergisi yayımlanmaya başlamış ve bu dönemde karikatür altın çağını yaşamıştır (Öngören 1998:74). Takip eden yıllarda teknolojinin gelişimiyle birlikte sınırlı sayıdaki kitle iletişim araçlarının sınırsızlaşması toplumsal algıyı mizahçıları, mizahın içeriğini ve türünü de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkiyle, insanı ve toplumsal gerçekliği sorgulayan mizah anlayışı bir nevi kitleselleşmiştir. Genel anlamda Türk mizahındaki değişimin, Boz'un belirttiği üzere göçebe kültürden yerleşik kültüre, sözlü mizahtan yazılı mizaha geçiş ve batılı anlamda mizah dergilerinin çıkışı olduğu söylenebilir. Günümüzde ise internetle birlikte sosyal medyanın etkisiyle mizah açısından etkileşimli bir ortam doğmuştur (Boz 2014, s. 152). Medyanın toplumun her kesimini ve bu bağlamda her türlü yaşam biçimini etkilemesi, izleyici ve dinleyicinin katılımı doğal olarak yeni türlere kapı araladığı gibi yeni sektörlerin de oluşmasına olanak sağlamış ancak, bu kez mizahın ifade gücünde yozlaşmaya, bir başka anlatımla grotesk unsurların çoğalmasına (Bkz. Bakhtin, M. Rabelais ve Dünyası ya da Kubilay, A. Moda ve Metinlerarasılık, Alexander McQueen ve Üstgiysisellik) neden olmuştur. Çünkü sosyal medya aracılığıyla insanların bireysel olarak kendi alanlarında ortak sorunlarını sözde mizahi bir çerçevede paylaştıkları ancak bireysel seyreden mizahi tercihin sistemsizliğinin yayılımının hızlı ve kontrolsüz olması nedeniyle uygulama şeklinin de mizahın niteliğini ve kullanılan dili yozlaştırdığı söylenebilir. Bu yozlaştırma söylem ile birlikte hem "gülünen şeyde" hem de konuda kendini göstermektedir. Geçmişten günümüze Türk toplumunun sosyal karakterini, mizahının tarihsel gelişimi, eleştiri yöntemlerini işleyen çalışmalara ve basında çıkan haberlere bakıldığında, Türk toplumunun genel anlamda güldüğü konular; yöresel konuşmalar, kültürel ve ortak değerlere ait konular, toplumsal mesaj içeren ve aynı zamanda düşündürülen espriler, gençler arasında caps şeklinde adlandırılan daha çok duygusal vurguya dikkat çeken iletişimsel araçlar, sosyal medyadan paylaşılan kara mizah niteliğinde espriler, groteske bağlı olarak küfürler ya da müstehcenlik içeren

fıkralardır. Burada göz ardı edilmemesi gereken şey ise dil kullanımı veya dilin bir araç olarak mizaha yatkınlığıdır. Saussure'nin söylediği gibi sonuçta mizah, öznelliğe gönderme yapan yalnızca söz düzleminde değil, ortak duyuşa yani toplumsallığa gönderme yapan dil düzlemine bağlıdır (1998). Böyle bir bakış aynı zamanda mizah yoluyla ortak dilin devingenliğini sorgulamaya olanak sağlar.

Kültürün özellikle bir toplumun mizah anlayışında oldukça etkili olduğu sonucundan hareketle, o topluma özgü dilin de mizahi ifade biçiminde yeterliliğine bakmak gerekirse; Türkçenin mizaha yatkınlığı, farklı çerçevelerden değerlendirilebilir.

Sözcüklerin gücü, yapısal uygunluk (hatta uygunsuzluk, çünkü mizah etkisi kimi zaman sözcükler üzerinde oynayarak yaratılır) kimi zaman dilin ritmi (ya da ritimsizliği) bunlardan sadece birkaçıdır. Şenocak, Türkçenin yalın, açık ve anlaşılır bir dil olduğuna, yapılan benzetmelerin hafızada canlandırılabilirliğine, çağrışım değerlerinin net olduğuna ve anlatım güzelliğine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, Nasreddin Hoca'nın fıkralarında kullanılan deyim ve atasözlerinin yoğunluğunun, günlük hayatta kullanılan sadelikte bir dilin kullanımının, okuyuculara hitap edebilmenin ve kelime seçimindeki titizliklerinin, mesajların anlaşılabilirlik ölçüsünün bu dildeki mizah yapabilme gücünü gösteren çabalar olduğunu vurgulamıştır (Şenocak 2015, ss. 1485-1486). Burada sözlü kültürün etkisi de unutulmamalıdır. Türkçenin sözcüklerinin çok anlamlı olması, yapı bakımından eklemeli bir dil olması ve bu özelliğin üretkenliği ve sözcük yapımını kolaylaştırmasıyla birlikte anlamsal ve aynı zamanda bedensel kullanım esnekliğini de mümkün kılmaktadır. Özellikle de Türkçede tek bir sözcük ile ifade edilen anlam, birçok Avrupa dilinde birbirinden ayrı 4-5 farklı ögeyle aktarılmaktadır. Bu, Türkçenin sağladığı anlatım rahatlığının bir göstergesidir. Bu rahatlığı sağlamayan diğer dillerde mizahın anlatımında Türkçedeki kadar öz bir anlatımın olmadığı dikkat çekmektedir. Diğer bir özellik ise ses uyumudur. Ses uyumu mizahta vurguyu, hitabı kolaylaştırıcı bir etkidir. Yeni sözcüklerin türetim kolaylığı, bol vokalli bir dil olması, aynı şekilde ritmi kolaylaştırması, köklerin genellikle tek heceden oluşması sebebiyle hem vurguya hem de kısa ancak çok şeyin anlatılmasına olanak sağlamaktadır. Kısaca Türkçenin hem ses özellikleri hem yapısı ve türetme gücü, söz varlığının anlam yapısı ve özellikleri mizaha uygunluk göstermektedir. Mizaha uygunluk herhangi bir gerçekliğe gülünç ve esprili yaklaşımı da mümkün kıldığından bu bağlamda Türkçenin bunlara da yatkınlık gösterdiği söylenebilir. Bu ritim ise beden dili açısından el kol ve kaş hareketlerinin daha çok kullanımına olanak sağlamaktadır. Anlam yapısı açısından bakıldığında ise; Türkçenin gerek adlandırma gerekse anlatımda somut bir anlatımı tercih etmesi yine mizahi ifadelerin anlaşılabilirliğinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü somutluk; imgenin oluşumuna, konunun kavranmasına kolaylık sağlamaktadır. Aynı şekilde özellikle 1980'den sonra Türkiye'de popüler hâle gelen stand-up gösterilerinde mizah aracı olarak somut anlatımın yanında benzetmelere sık sık başvurulduğu görülmektedir. Çeşitli ikilemelerin olması ise güçlü anlatıma ve bu bağlamda bedensel desteğe olanak sağlamaktadır. Bu ikilemeler anlam ve ses açısından da etkili ifadeye neden olabilmektedir (Aksan 2004). Türkçenin diğer bir gücü ise Anadolu ağızlarının zenginliğinde görülmektedir. Bu ağızlar söz varlığının daha da artmasını sağlamaktadır (Tosun 2005). Dildeki benzetme gücü, anlatıma güç kazandıran aktarmalar, kalıp sözlerin zenginliği, bilmeceler ve maniler bütün bunlar mizah yapmayı kolaylaştıran

etmenlerdir. Aynı zamanda Sapir ve Whorf'un "Dilsel Belirlenimcilik" kuramında ileri sürdükleri, dil bizim düşünme biçimimizi belirler (Whorf, BL. 1984) ifadesinden hareketle dilsel yapının uygunluğu nedeniyle Türk toplumunun mizah yapmaya düşünsel anlamda da eğilimli olduğu sonucuna varılabilir.

1.2. Alman Toplumunda Mizahın Anlamlandırılması: Tarihsel ve Dilsel Etki ve Yatkinlık

Mark Twain'in "Bir Alman fıkrası gülmek için değildir" şeklindeki ifadesi yaygın olarak bilinir. Bu her ne kadar bir klişe olsa da İngiliz Economist dergisinin 2016 yılında yaptığı bir araştırmada Twain'in "Being German is no laughing matter" tezini çeşitlendirdiğinde onaylayanların sayısı oldukça fazla olmuştur. Aynı şekilde her ne kadar bilimsel bir nitelik taşımasa da sosyal anlamda bir izlenim oluşmasına neden olan sosyal paylaşım sitesi Badoo hangi ulusların en iyi güldürebildiğini ve hangi toplumların bunu yapamadığına ilişkin bir araştırma yapmış ve bu araştırmaya dünya çapında yaklaşık 30.000 kişi katılım göstermiştir. Almanların bu sıralamanın en sonunda yani 15. sırada yer aldığı görülmüştür. Bunun sebebi Almanya'nın diğer ülkelere oranla farklı bir mizah (komedi) geleneğine sahip olmasıdır.

Almanların mizah yapısıyla ilgili olarak Johannes Göbel 31.07.2017 "Almanlar gerçekten esprili olabilir mi? gerçekten mi?" başlığı altında bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında 2005'ten beri Alman Mizah Enstitüsünün varlığına, Almanların yıllarca düzen konusundaki titizliklerini, artık üretimde olmayan "Manta" araçlarının şoförlerini, Ostfrieselilerin kendilerine özgü esprilerini hatta tembellikleriyle meşhur memur şakalarını espri konusu yaptıklarını vurgulamış aynı zamanda Berlin'den Mario Barth veya Mannheim'dan iki dilli olan (Alman-Türk) Bülent Ceylan'ın şovlarına gösterilen ilgiye vurgu yaparak, Almanlarda komedinin de oldukça popüler olduğuna dikkat çekmiştir. Vermiş olduğu örneklerle ve Kurt Tucholsky'nin "hiciv her şeyi yapabilir" ifadesine gönderme yapıp, Alman televizyonlarında Alman politikasını ve uluslararası politikayı taşlamalı bağlamda ele alınmasını örnek göstererek, Almanların mizah anlayışının belirtilenin aksine var olduğunu ifade etse de, (Göbel 2017) başarılı komedyenler olarak ifade ettiği kişilerin göçmen ailelerinin çocukları olduğu unutulmamalıdır.

Christian Berndt ve Ralf Bei tarafından hazırlanan ve 23.12.2020 tarihinde deutschlandfunkkultur.de sayfasında yayımlanan "Almanya'da mizahın kültürel tarihi" adlı yazıda Almanların mizah anlayışının bugüne kadar hep sorgulandığına ilişkin açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Bunun kaynağı tarihte aranmış ve tarihçi Eckart Schörle'nin de araştırmalarından hareketle, Antik Yunan döneminde bu fenomenin araştırılmaya başlandığı ve batı felsefesine bakıldığında mizahın hatta gülmenin, eski zamanlardan beri var olduğuna dikkat çekilmiştir. Kültür bilimci Uwe Wirth, eğlencenin eskiden kült olayların parçası olduğuna ancak daha sonra bundan komedinin doğduğuna vurgu yapmış, dördüncü yüzyılda Atina'da özellikle de hoşgörünün azaldığı bir dönemde ilk "Spasmacher Klub" olarak adlandırılan soytarı kulübünün varlığına dikkat çekmiştir (Berndt, Bei 2020). Ancak bunların anlaşılması için Klasik Avrupa tarihinin önemi ve bu tarihin temelinde antik dönemin oldukça etkili olması nedeniyle bu dönemde mizaha ilişkin tutumlara kısaca yer vermek yerinde olacaktır. Bu çağın temsilcilerinden Sokrates

cehaleti ortaya çıkarmak için ironiyi kullanmış, Platon ise gülmeyi yasaklamış, aynı zamanda gülmenin ya da kahkahanın yıkılmaz, devrimci bir nitelikte olduğuna dikkat çekerek, gülmeye karşı şüpheli yaklaşmış ve olumsuz niteliklerle ilişkilendirmiştir. Hiciv'in ilk olarak Roma'da ortaya çıkması, onların kentsel mizahları hatta anlayışları Germanien olarak tabir edilen Almanya'ya kadar ulaşmamıştır. Romalı devlet adamı, yazar ve bilgin Cicero, mizahın esprili ve ölçülü olması gerektiğine vurgu yaparak, saçma, anlamsız esprilerin beceriksiz insanlara özgü olduğunu ifade etmiştir. Germen halkının Hristiyanlaşması ile birlikte gülme eylemi daha da şüpheli hâle gelmiş, çünkü kilise putperestlerin kahkaha kültürüne karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Bunun için ileri sürülen resmî gerekçe ise, İsa'nın İncil'de asla gülmemesi olmuştur. Ancak şaşırtıcı olan şey manastır literatüründe de yer alan Orta Çağ'ın keşişlerinin manastırlarda şakalar toplamaya çalışarak bunları kendileri üretmiş gibi göstermeleridir.

Diğer tipik bir Alman kahkaha kültürü ise karnavalıdır. Almanya'da karnavalın pagan köylü kültüründen geldiği düşünülmekte ve kış atlatmanın sevincinin kutlanması olarak görülmektedir. Burada her şey tam tersine işlemektedir: Roller, davranışlar, karakterler. Bu organizasyonun ne zaman başlayıp biteceğini söyleyen otorite ise kilisedir. Sıradan halk çok daha farklı bir eğlence anlayışına sahiptir. Onların, hatta kırsal kesimin mizah anlayışını gösteren anahtar kelime grotesktir. Stollmann'a göre erken modern dönemin başında Fransa'da yazarlar kaba köylü komedisini kentsel zekâyla birleştiren yaratıcı mizahi eserler ortaya çıkmıştır. Almanya'da bu dönemde şehirlerde kalıcı bir espri kültürü gelişmemiştir. Bu duruma 09.10.2015 yılında Rainer Stollman ile Rainer Wozny'nin bir röportajında yer verilmiştir. Bu röportajda Avrupa'nın hiçbir yerinde ciddi kültür ile eğlence kültürü arasında Almanya'daki kadar bir ayrımın olmadığı bunun nedeninin de kayıp olarak görülen köylü savaşları olduğu ifade edilmiştir (Stollmann, Wozny 2015, Stollmann 2020). Bu ve geç Orta Çağ gülme kültürünü yansıtan kaynağa Till Eulenspiegel örnek verilebilir. Tipik bir Alman çizgi romanı olan bu yapıt aslında herhangi bir espri ya da şaka içermezken Almanya'da ulusal mizahı yansıtan, gülmeye sürükleyen bir yapıt olarak gösterilmiştir (Stollmann 2020). Devrim zamanında özellikle Berlin'de sözde "Witzblätter" adlı dergiler çıkmıştır. "Berliner Grossmaul" yani Berlin'in koca çenelileri olarak adlandırılan bu grup, sansürü popüler mizah ile anlatmaya çalışmıştır (Balzer 2011). 1901 yılında Fransa'dan Almanya'ya kabarenin gelmesiyle mizah açısından farklı bir algı oluşmaya başlamıştır. Ernst von Wolzogen, Berlin'de Überbrettl adlı Bunte tiyatrosunu kurmuştur. Reich'in kuruluşundan tam 30 yıl sonra gerçekleştirilen bu açılış Alman mizahının artık daha kalıcı bir hâl almasına neden olmuş, Alman kabaresinde toplumsal eleştirinin yerini edebî parodiler almıştır. Berlin'deki büyük revüler, müzik, dans ve skeçler şaşırtıcı oranda eleştiri ile birlikte eğlenceli bir metropol karışımı sunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ayaklanma ile birlikte Kayser sansüre gitmiş, kabare artık politik hâle gelmiştir. Kadınlar kabarelerde önemli rol oynamışlardır. 1933'te Weimar Cumhuriyetinin eğlence endüstrinin çoğunun Hollywood'a gitmesi sonucunda durgun bir döneme girilmiş ve özellikle Nazilerin iktidara gelmesiyle, mizah nerede sorusu yine sorgulanmaya başlanmıştır (Bernd, Bei, Stollman 2020).

Stollmann, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman mizahında Lorient dışında birçok komedyenin savaştan sonra dünyaya açılma çabası içinde olduklarına dikkat çekmiştir,

Almanların son 70 yılda mizah konusunda İngiliz ve Fransızlardan çok daha eğitilmiş olduklarını ileri sürmüş ve gülmenin diktatörlerin evine bile girmediği bir ortamda bile yol aldığını ve bugünkü konuma geldiğini vurgulamıştır (2015). Genel anlamda tarihsel süreçten hareketle mizahın aslında hoş olmayan bir eylem olarak değerlendirildiği takip eden dönemlerde mizahın yazılı olarak uygulandığı ya da kabare veya revü, dans müzik niteliğinden bir eğlence olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tutum aslında dilsel dünyanın da bir yansıması ve aynasıdır. Batı kültüründe ortak duygu olarak mizaha karşı olumlu bir yaklaşımın olmadığı ve bunun da dile yansıdığı ve bu bağlamda uygulama esnasında beden dili açısından da çok esnek bir kullanımın söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Özetle, Almanların günümüzde daha çok farklı bölgeden veya etnik kökenden gelen insanların tutumlarıyla ilgili esprilere, Doğu ve Batı Almanya birleşmesine rağmen iki toplum arasında karşılıklı şakalara, çiftçi kurallarına ilişkin şakalara, "Kalauer" ve "Flachwitze" olarak adlandırılan şakalara, cinsiyet odaklı, sarışınlarla ilgili, mesleki özellikle ilgili esprilere güldükleri söylenebilir. Her iki toplumda toplumun tarihî ve kültürel anlamdaki gelişimine bakıldığında her ne kadar ortak duygu bilinci altında benzerlikler görülse de tarihsel etki ile bu duygunun farklılaştığı anlaşılmaktadır. Dilsel anlamda ise Alman dilinin yapısal yatkınlığına göre bir sonuca ulaşılabilecektir.

Alman komedi elçisi Wehn Almanların mizah anlayışlarıyla ilgili sıralamada geride yer almalarının nedenleri arasında Almancanın dilbilgisi ve cümle yapısı olduğunu ileri sürer. Bu nedenle fiziksel anlamdaki göze hitap eden olayların daha çok komik bulunduğunu ifade etmektedir. Alman dilinin şakalar için fazla hassas olduğunu, özellikle kelime oyunları için fazla düz ve gerçekçi bir dil olduğunu vurgulamıştır. Tabii ki bu duruma birçok açıdan bakılabilir. Biçimsel, tipolojik, analitik vb. (Stiehle 2012, Mašek 2021). Yazar Mark Twain, Almanca öğrenmenin zorluklarına, "The awful German Language" başlıklı makalesinde ironik bir şekilde değinmiştir: "Bu kadar özensiz ve sistemsiz ve bu kadar anlaşılması zor" şeklinde tanımlamıştır (<https://lal.de/blog/deutsche-sprache-schwere-sprache/> Erişim tarihi 12.02.2022). Tabii birçok dilci tarafından bu tanımlama eleştirilmiştir de. Ancak ne kadar bu söylem eleştirilse de, cümlenin öğelerinin sıralanmasındaki değişkenler ve özellikle de eylem odaklı hareket edilip fiilin konumlandırılma şekilleri zorluk kısmını yansıtır niteliktedir. Bu zorluk ve kuralcı nitelik dili destekleyen beden diline de yansımaktadır. Çünkü beden dilinin düşünsel dünyadaki kodlarını yansıtan unsurun göstergeler olduğu düşünülürse mizaha ilişkin tutumun da beden diline bu bağlamda yansıması doğaldır. Kullanılan bu göstergelerin Türkçedeki göstergeler kadar yoğun ve zengin olmadığı söylenebilir. Okunduğu gibi yazılması gibi olumlu yönler de vardır. Bu çalışmada yaklaşım olarak Alman ve Türk toplumu incelendiğinden dilin kullanılabilirliğine ve mizaha yatkınlığına dilbilgisi açısından karşılaştırılarak bakmak yerinde olacaktır.

Öncelikle her iki toplumun dilinin özelliklerine genel anlamda tipolojik bir yaklaşımla bakıldığında, Almancanın Türkçeden farklı olarak bükümlü bir karaktere sahip olduğu bilinir. Eklemeli dilde anlam karmaşık bir yapıda tek bir kelimeyle ifade edilebilirken Almancada kelime cinsiyet, sayı, hâl ekleri gibi birçok durumdan etkilenebilmekte, ayrıca birçok durum için ek kelimelere ihtiyaç duyulabilmektedir. Mizahta oldukça önemli olan sıfatlar ise yine ayrı bir

konudur. Türkçede sıfat çekimleri daha standart bir yapı gösterirken, Almancada sıfatların konumları itibarıyla farklılıklar göstermesi anlatımı zorlaştırabilmektedir. Aynı şekilde kişi adlarında Almanca, sadece Türkçeye oranla değil, birçok dile oranla çok daha zordur. Sayın Uslu ve Uyanık'ın da belirtmiş olduğu üzere bütün dillerde üç tekil, üç çoğul kişi adlı varken, Almancada "o sözcüğün cinsiyet temelli üç farklı formu bulunmaktadır." (Uslu, Uyanık 2018). Cümle içinde önemli bir konuma sahip olan fiil ise yine ayrı bir karmaşayı oluşturmaktadır. Türkçede fiiller kök ve devamında eklerden oluşurken, hangi yapıya girerse girsin kök değişmezken Almancada bu çekimler birden fazla kelimeyle anlatılmaktadır. Almancada yardımcı fiiller veya fiillerin kullanım hâlleri gibi unsurlar da kullanımı zorlaştırabilmektedir. Almancanın ettirgen yapıdaki fiilleri ise Türkçeye göre çok daha karmaşık bir yapıdadır. Fiillerin ettirgen formu sistemsiz bir şekilde sesli harfin evrilmesini, sessiz harfin ise sertleşmesini gerektirebilmektedir. Bunlar da telaffuz ve vurguda sorun yaratabilmektedir. Lehmann'ın korelasyonuna göre Almanca ve Türkçenin karşılaştırılmasında, sözcük türetme biçimlerine vurgu yapılmıştır. Türkçenin yabancı kökenli kelimeler hariç, son eklerle sözcükleri çekimlediği görülmektedir. Temel öge diziliminin bir sonucu olarak Türkçe ve Almanca morfolojik bağlamda birbirlerinden ayrışmakta ve bu farklılıklar morfosentaktik özelliklerle yakından ilişkili olan istem/değer yapısını da etkilemektedir (Özcan 2020). Her iki dildeki en küçük yapı taşı seslerden, sentaktik yapıya kadar, mizah uygularken ihtiyaç duyulan birçok ögeye Türkçenin Almancaya oranla daha yatkın olduğu bu bağlamda da beden dilinin daha baskın ve yaygın kullanıldığı söylenebilir.

Kültürel bağlamda beden diline bakıldığında ise anlam büyük rol oynamaktadır. Yani mizahın uygulandığı süreçte paylaşılan kodların ortak paydada anlaşılması beden dilinin ortak kullanımına yol açabilmektedir. Bunun en iyi örneğini gösterge olarak Nasreddin Hoca ve Noel Baba oluşturmaktadır. Bu her iki karakterin bir millî değer olması ve aynı zamanda Anadolu coğrafyasının temelini oluşturması nedeniyle her ne kadar beden dili kültürlerine göre değişebilse de ortak anlamlara (Telman ve Ünsal 2005, 98-99) hitap ettiklerinden ortak yansımalar görülmektedir. Tombul ve tıknaz şeklindeki fiziksel özellikler, aynı yaş aralığında olmaları bile bu ortak beden dili kullanımına yansımakta ve ortak bir mizah bakışını da mümkün kılmaktadır. El kol hareketleri elin karın üstüne konulup konuşulması, gülme şekli vb. gibi. Son yıllarda ise bu ortaklık kültürelenden ziyade küresel kaynaşmadan kaynaklanan bir ortaklığa dönüşmüştür. Özellikle sosyal paylaşım sitelerinde yapılan mizahların uluslararası anlaşılabilirliğine önem verilmesinden ve mizahı gerçekleştiren kişilerin iki dilli veya çok dilli bir yapıya sahip olmasından, mizahta olduğu gibi üst anlamlandırma süreci göz önünde bulundurulurken bilişsel ve bu bağlamda ortak bir beden dilinin kullanıldığı dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Genel anlamda milletlerin farklı mizah algılarına sahip olmaları beklenen bir durumdur. Ancak küreselleşme ile birlikte her ne kadar farklı sosyo-ekonomik durumlar, coğrafi hatta kültürel yapılar olsa da ortak duyuş olarak değerlendirilebilecek değerlerin olduğu da oldukça belirgindir. Bu ortak duyuş oluşumunu sağlayan faktörler arasında ortak kültürel unsurlar vardır. Ortak

kültürel unsurlar ise ortak dil kullanımı ve paralelinde davranışları yansıtmaktadır. Bu davranışlardan biri de kullanılan beden dilidir. Yani sadece yapılan mizah değil, dili ve anlamı kuvvetlendiren beden dili gibi unsurlar da önem taşımaktadır. Sözlü kültür beden diline dayanır ve her toplumun kendine özgü davranış biçimi vardır (Almanlardaki ellerini ovuşturmak, başını kaşımak, burnu kıvrıp sağa sola oynatmak gibi). Bu davranış kalıpları dille ifade edilebileceği gibi kültürel ve yine aslında bir kültür olan tarihsel gelişimden de kaynaklı olabilir. Bu ve bunun yanında bir toplumda basmakalıplaşmış yerleşik beden dili kullanımları bir tür üst dil işlevleriyle mizahın ifadesine önemli katkı sağlayabilmektedir. Söz konusu dilin söz dağarcığı ritmi, yapısı söz uyumu ve diğer unsurlar mizahu ifade etmeye yarayan etkin unsurların birkaçıdır. Aynı kültürün içinde yetişen insanların bile mizah algıları güldükleri konular farklılık gösterebilmektedir. Dil ile beden dili arasında güçlü bir etkileşim söz konusudur. Dilin dolaylı bir göstergesi olarak beden dili kültürel bir dolayımıdır. Türk ve Alman toplumlarında mizahın içeriği ve ona bağlı olarak kullanılan beden dili konusunda şu çıkarım yapabiliriz: Türkler, gülünen mizahın konusuna bakıldığında genel anlamda eleştirel yaklaşımlarla, iyi olana duyulan özlemle iradeye karşı sesini çıkarmayı bilmiş, kötülüğün karşısında olan, ezilen insanın yanında olan karakterler üzerine durmuş, buna karşılık Almanlar daha farklı düşünen, acemi, dalgın, beceriksiz karakterleri komik bulmuşlardır (Kasnak 1976, s. 32). Türklerin özellikle 70'li yıllardan sonra mizah tarihindeki ılıman yapısı daha sonra Türkçenin ritminin ve tipolojik yapısının sağladığı rahatlık ve bu bağlamda yapılan el hareketleri, mimik ve jestlerin yoğunluğu, mizahın Almanlara oranla daha rahat uygulanmasına ve gülmece eyleminin daha yaygın olmasına neden olmuştur. Bir tarafta dönemle bağlantılı olarak Keloğlan masalları, Nasreddin Hoca fıkraları vb. araçlarla toplumun mizahi algısında ılıman bir eleştirel yapı (Öngören 1998) söz konusu iken Alman kültüründe gülmenin yasaklandığı, şüpheli yaklaşımın gösterildiği bir geçmiş mevcuttur. Aynı şekilde yine Türklerde kendi içinde kapalılık arz etmeyen sınıf kavramı gütmeden her gruba hitaben uygulanan, konu itibarıyla sosyo- ekonomik toplumsal eleştirilere yer verilen bir mizah anlayışı söz konusuyken Alman kültüründe köylü ya da kilise hatta soylu veya halk şeklinde sınıf odaklı bir mizah anlayışının söz konusu olduğu söylenebilir. Bu durumda her ne kadar her iki toplumda da konu serbestliği varmış gibi anlaşılrsa da, Türklerde mizah anlayışının Almanlara oranla daha özgür gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunda mizahın daha içsel ve yergisel, Alman toplumunda ise daha dışsal ve eleştirel olduğu söylenebilir.

Ayrıca Türkçe sözcük yapısının gücü, yapısal uygunluğu, dilin ritmi bu süreçlerin daha hızlı ilerlemesini sağlarken ve yine açık ve anlaşılır bir dil olması nedeniyle toplumun her kesimine hitap edebilirken Almanca'nın özellikle yapısal karmaşıklığı ve sınıf kavramı nedeniyle Türkçedeki kadar ortak bir mizahi üslup kullanımının olmadığı ve bu bağlamda gösterge olarak beden dilinin yaygın şekilde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan farklı beden diline karşılık olarak ortak anlamlara göre sergilenen kültür odaklı ortaklıkların olduğu da söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2004). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aktulum, Kubilay (2021). Ortak Duyuş Biçimi Olarak Atasözlerinin Anlambilimi. *Millî Folklor*. Yıl 33, Cilt 17, Sayı 131, ss. 75-86.
- Aktulum, Kubilay (2020). *Moda ve Metinlerarasılık, Alexander McQueen ve Üstgiysisellik*. Çizgi Kitapevi.
- Balzer Haus, Berit (2011). Fünf Schwierigkeiten beim Schreiben der Wahrheit: Typologie der Übersetzungsprobleme von Heines Lyrik ins Spanische. *Estudios de Traducción*. Vol. 1, ss. 99-115.
- Bakhtin, M. M. (2019). *Rabelais ve Dünyası*. çev. Çiçek Öztekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barkot, A. (1999). *Türkçenin Üstün Yönleri Us, Düşün ve Ötesi, Dil Sorunu*. (3. Sayı) <http://www.dusunuyorumdergisi.com/turkcenin-ustun-yonleri/>. (Erişim tarihi 10.08.2022).
- Baş, Bayram, Ulu, Aslan Emine. (2020). Mizahın Sınırları: Gülme'nin memleketi olur mu? *Millî Folklor*. Yıl 32, Cilt 16, Sayı 127 (Güz), ss. 143-155.
- Bergson, H. Gülme (2015). *Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*. çev.: Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berndt Christian, Bei Ralf. (2020). deutschlandfunkkultur.de/heiterkeit-hierzulande-1-1-kulturgeschichte-des-humors-in-100.html. 23 Aralık. (Erişim tarihi 22.06.2022).
- Boz, Ufuk (2014). Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. Sayı 21, ss.143-159.
- Çoştı, Ceyhan Feyzan (2020). Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson Ve Freud, *Felsefe Dünyası Dergisi*. Sayı: 71 (Yaz), ss. 135-154.
- Demorgon, Jacques, Molz, Markus. "Bedingungen und Auswirkungen der Alalyse von Kultur(en) und interkulturellen Interaktionen". In: Thomas, Aç (Hg): *Psychologieinterkulturellen Handelns*. Göttingen/Bern, (1996):43-60.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lûgat*. (26. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.
- Driessen, Geert (2000). The limits of educational policy and practice? The case of ethnic minorities in the Netherlands. *Comparative Education* 36 (01), ss. 55-72.
- Gardt, Andreas (2001). "Language and National Identity", in: Globalization and the future of German, Mouton de Gruyter ss. 197-213.
- Göbel, Johannes. "Worüber lachen Deutsche" (31 Temmuz 2017) (Erişim tarihi 10.08.2022). <https://www.deutschland.de/de/topic/leben/worueber-lachen-deutsche>.
- Kasnak, Erendiz (1975). *Dünya Mizahından 3000 Fıkra*, İstanbul: Erendiz Kasnak Yayınları.
- Kahya, Yalçın (2018). "Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi", Bir iletişim aracı olarak mizah: Sosyal Medyada Spor Temalı 'Caps' Kültürü. Cilt: 6, Sayı: 15, Sayfa: 1020-1030.
- Lal. (2020) <https://lal.de/blog/deutsche-sprache-schwere-sprache/> (Erişim tarihi 12.02.2022).
- Monro, David Hector (1951). *Argument of Laughter*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Nesin, Aziz (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Öğüt, Eker, Gülin (2014). *Gülin İnsan Kültür Mizah*, 2. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.

- Öğüt, Eker, Gülin (2009). *İnsan Kültür Mizah, Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi olarak Mizah*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özcan, Hale (2020). *Almanca ve Türkçenin Tipolojik Karşılaştırması* (26 Mart 2020).<http://www.haleozcan.com/2020/03/26/almanca-ve-turkcenin-tipolojik-karsilastirmasi/>. (Erişim tarihi 02.12.2022)
- Öngören, Ferit (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, 1923-1983*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Öngören Ferit (1998). *Türk Mizahı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özcan, Ömer (2002). *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah* (Yergi ve Gülmece), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Saussure, Ferdinand de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. Multilingual Yayınları.
- Stiehle, Alexander (2012). *Wortspiele Humor der Sprache*. (26 Aralık 2012) <https://uni.de/redaktion/wortspiel-humor>. (Erişim tarihi 11.02.2022).
- Stollmann, Wozny (2015). *Interview mit einem Lachforscher: Worüber lachen die Deutschen* (10 Eylül 2015) Mz.de/mitteldeutschland/interview-mit-einem-lachforscher-woruber-lachen-die-deutschen-3246188. (Erişim tarihi 27.06.2022).
- Şanlı, İsmet (2009). Cultural Components In. Nasreddin Hodja's Funny Stories And Anecdotes, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1) ss. 261-271.
- Şenocak Ebru (2015). Nasreddin Hocanın fıkralarında sözün gücü, academia.edu/34514194/NASREDDİN_HOCANIN_FIKRALARINDA_SÖZCÜN_GÜCÜ, ss. 1485-1486.
- Şimşek Esmâ (2017). Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan. *Akra Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 11, ss. 41-57.
- Telman, Nursel, Ünsal, Pınar (2005). *İnsan İlişkilerinde İletişim*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Tosun, Cengiz (2005). Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe. *Journal of Language and Linguistic Studies*, Vol.1, No.2, (October) ss.136-154.
- Uslu Zeki (2018). Uyanık Ayşe. Almanca Ve Türkçede Adın Belirtme Durumu, *SEFAD*, 40, ss. 159-170.
- Wehn Henning (2011). Die Deutschen sind die unwitzigste Nation (09.06.2011) <https://www.welt.de/kultur/article13421700/Die-Deutschen-sind-die-unwitzigste-Nation.html>. (Erişim tarihi 06.08.2022).
- Whorf, Benjamin Lee (1984). *Sprache-Denken-Wirklichkeit: Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie*, Rowohls Enzyklopädie.
- Yardımcı, İsmail (2010). *Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2) ss. 1-41.

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

Günce Yayınları

Edebiyat Sosyolojisi ve Sosyoeleştiri

Dr. İrfan Atalay

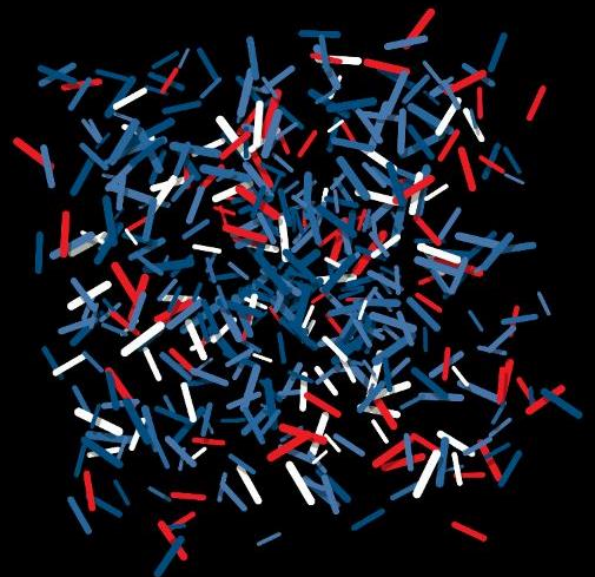

Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Günce Yayınları